

D. S I N T A X A

§ 148. *Substantivul*. Atributul substantival în cazul genitiv se pune în totdeauna înaintea substantivului determinat: *Teasta dîi lu ămpîrātu il'ă* (aceasta este fiica împăratului) 26/4. *Si tucmît-ay Petra... dupu lu Crăsti fitșor* (Petra s'a logodit după feciorul lui Crăstea) 1/II. *A fitșorului mintșun' sa maț mătșcati* (minciunile băiatului sunt mai mari) 3/63 (Vezi și *Observ.* ad § 74).

§ 149. *Atricolul*. Substantivul determinat de pronumele demonstrativ pus înaintea lui, primește articolul hotărît: *Țișta frațil', doil' durmeay* (acești frați, ambii dormeau) 18/55. *Țea valea* 9/55 cf. 6/25. *Tișta lupu la scunș* (pe acest lup îl ascunsei) 7/36. *Țișta cazanu* 8/77.

Câte odată substantivul apare și fără articol: *Țișta drăc nu scuteă niți un tșărac* (acest drac nu scutea nici un cirac) 10/79.

§ 150. *Cazurile*. Numele proprii, după cum s'a văzut la § 92, primesc la genitiv atricolul înaintea numelui. În afară de această formă a genitivului care este cea mai răspândită, se mai întâlnește una precedată de prepoziția *de*, care este cea mai veche. Ea se observă astăzi numai la numele de persoană din vechile familii românești trecute la islamism: *Asan di Cole* (Asan al lui Nicola), *Asan di Goga*, *Musa di Cristu*, *Ștefu di Matoș*, etc. (Vezi *Introducere* p. 17). Din împreunarea acestei forme vechi cu cea mai nouă, a ieșit și forma: *de lu Crăsti* 2, 3/II, pentru *de Crăsti* sau *lu Crăsti*; tot așa *de lu Murdgja* 3/III. Toate aceste genitive se întâlnesc numai în cântecele populare.

Numele de persoană la *cazul acuzativ* nu primesc înaintea lor prepozițiunea *pe*, ca în dialectul dacoromân: *Să dărôm ună carti să la peră fitșoru picuriril'* (să facem o scrisoare pentru ca păstorii să piară (ucidă) pe băiat) 7/2. Același lucru și la plural: *Ur-dină-l'ă askeril'... și ămpîrātu l'a urdinô* (pune în rînd pe soldați, și împăratul îi puse în rînd) 8/50. În privința aceasta dialectul megl. merge paralel cu dialectul aromân și cu limba veche din textele literare. I. A. Candrea, ca să arate că, pe la începutul veacului al XVI, construcțiunea cu prepoziția *pre* (pe) există acolo unde se găsește și astăzi, cu toate că în textele rotacizante din aceea eopă întâlnim acuzativul fără *pre*, între altele, se sprijine și pe faptul că «dialectele aromân și meglenit construiesc acuzativul cu *pre*». Din această cauză, dănsul socotește că «nu se poate admite ca, în mod independent de daco-româna, această prepoziție să fi ajuns cu timpul să aibă în dialecte exact aceași funcțiune»¹⁾. Socotesc de prisos a insistă asupra unui lucru, care se poate cunoaște din cetirea primului basm din textele megl. și arom. publicate până acum. Pentru dialectul aromân avem: *S-duse s'afllă aușlu* (se duse să găsească pe moș) Basm, 144/1. O construcție *pe auș* ar fi de neînchipuit, cu toate că fraza este lipsită de întrebuintărea pleonastică a pronumelui personal *lu*, cum ar fi: «*s-duse s-lu află aușlu*», o construcție care ar fi tot așa de armânească ca și cea din text. Este drept că pe alocuri se întâlnesc — asta însă numai în texte, nu și în dialectul vorbit — și construcții cu prepoziția *pe*; însă toate aceste sunt influențe din limba literară. Cele mai multe din textele aromâne sunt străne de institutori care au trecut prin școala românească. Aceștia n'au ținut seamă de această particularitate a dialectului și, pentru mai multă claritate, au introdus și construcția acuzativului cu *pre*, din dialectul dacoromân. Adevăratul dialect, atât cel aromân cât și cel meglenit, nu întrebuintează construcția cu *pre*.

De sigur că de cele mai multe ori, din lipsă de întrebuintărea a lui *pre*, se naște și în dialectul aromân confuzie între subiect și obiect. Dar, în cazul acela, pentru evitarea ei, poporul întrebuintează în mod pleonastic pronumele personal, pus înaintea obiectului, așa după cum am văzut în citatul de mai sus. Aceasta este și pricina pentru care

¹⁾ I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiand*, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește, p. CCII.

întrebuințarea pleonastică a pronumelui personal în dialectele aromân și megien: este mult mai deasă decât dialectul dacoromân¹).

§ 151. *Adjectivul*. La adjectiv observăm că, deși comparativul se formează cu «mai», ca în celelalte dialecte, totuși acest «mai» stă, în regulă generală, înaintea verbului, nu a adjectivului: *Carnea di curșută maș nu-ș bună di lu țerbu* (carnea de căprioară nu este mai bună decât a cerbului). *Cu jungl'area maș aș sichi'arè* (cu jungghiatul — adică dacă aș junghia pe copii — este mai pe față) 10/85. Deasemenea nu există un grad superlativ propriu zis. Acesta se poate construi cu pronumele *țel, țea*, puse înaintea comparativului: *țela maș mari, țea maș mari*. În schimb, există un superlativ absolut construit cu adv. *mult*, având înțelesul de «foarte». *Țela fițșor si dârș an undă rubă mult bună* (băiatul acela se îmbracă într'un rând de haine foarte bune, frumoase (2/43). *Ray muli țșorbad.șii* (erau foarte bogați) 2/38. Superlativul cu *mult* există și în dialectul aromân: *multu ghine* (foarte bine); *multu mușat* (foarte frumos) și este o construcție balcanică. Ea lipsește numai din dialectul dacoromân. Incolo, în bulg. *mnogu dobrè*; îng. *poft kală alb. șum mire*; turc *çok islea*.

O singură dată am întâlnit superlativul absolut format cu *pri* (prea): *Domnu aș deadi pri mari puteari la fițșor* (Dumnezeu îi dădu băiatului prea mare putere) 6/56.

Tot la adjective este de observat întrebuințarea adverbială a adjectivului *bun* pentru «bine»: *Țe bun an' triteam* (ce bine o duceam) 7/VI; *Bun tricură* (petrecură bine) 7/19. *Bun la Domnu* (bine [să ai] de la Dumnezeu), etc. Forma *bini* se întrebuințează mai rar. Aceasta se întâlnește câte odată și în funcțiune adjectivală: *di tunțea anțileasiră că ra binli Domnu* (de atunci înțeleseră că era bunul Dumnezeu) 19/56.

§ 152. *Pronumele*. Partea cea mai caracteristică în întrebuințarea pronumelui în acest dialect este așezarea pronumelui posesiv s. demonstrativ înaintea substantivului: *Si-n' vină urdinu si-n' cõtă și meș cucot* (o să-mi vie rândul să-mi cânte și cocoșul meu) 167. *Meș stăpșon... la vigl'am* (pe stăpânul meu îl păzeam 6/12. *Noastră soră aș samuvilă* (sora noastră este samovidă) 8/90. *Voi meș laf nu la scultaț* (voi nu ascultați de cuvântul meu) 3/58, cf. 6/12, 12/23 etc. De sigur că originea acestei pozițiuni a pronumelui posesiv trebuie căutată în limba bulgară. Acel se pune înaintea substantivului: *mojata kniga, vașata kvašta* (cartea mea, casa voastră). De altfel, în dialectele bulgare din Macedonia poate sta și în urmă, ca în vechea slavă: *ѣмѣтъѣтѣ мѣрѣжа каша*²).

Cu toate acestea, sunt cazuri, deși foarte rar, când pronumele posesiv se pune în urma substantivului: *Lumea noastră* 10/73. *Tșișal' mel'* (moșii mei 6/76. (Despre pronume demonstrativ vezi § 149).

§ 153. *Numeralul*. La numeral este de observat că el se articulează cu articolul hotărît ca în dialectul aromân, nu cu articolul adjectival, ca în dialectul dacoromân, afară de un care face *umul*. Așa dar, de la *doi, dșuă, țreș* avem pentru amândouă genurile *doił', dșuăli; țreil', țreșli* (cei doi, cele două; cei trei, cele trei). Tot așa și în dialectul aromân: *doił'i, dșuile; țreil'i, țreșle*. Originea acestei abateri s'ar putea explica prin analogie cu un: *unu(l)* arom. *unlu*, decât sub influența limbei bulgare, în care avem aceeași construcție. Prin urmare, avem: *frățil' doił' durmeaș* (cei doi frați dormeau) 8/55 cf. 2/9, 2/14, 6/7, 11/39; (Țârnareca) *doił' a'in: Și vimiră țel' doił' a* 14/65, cf. 6/64, 7/68, 12/16 (Liurnița) *dșuł' in dșuł' fraș* (cei doi frați) 5/73. *Feminin: dșuili țești* (cele două degete) 9/74, cf. 3/66. Tot așa cu trei, patru, etc. *Si l'a manc țista țreil' fraș* (să mănânc pe acești trei frați) 7/55. *Toș țreil'* (câteși trei) 11/10 *Toș patruł' k'inisiră* (câteși patru porniră) 13/78, etc.

Legătura substantivului cu numeralul se face cu ajutorul prepoziției *de*, ca în toate dialectele, cu singura deosebire că această legătură începe de la unsprezece, ca în dialectul aromân, nu de la douăzeci în sus, ca în dialectul dacoromân: *Țreșșoș și noș di șoli* (39 de zile) 11/83. *Patrușșoș di șoli* (40 de zile), etc. Într'un singur caz se

¹ Vezi despre aceasta mai pe larg observațiunile lui Weigand la studiul lui St. Stinghe, *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen*, publicat în *Jahresb. III* p. 183-197; IV, p. 228-249. Deasemenea S. Pușcariu, *Despre pre la acuzativ în Dacoromania II*, p. 565.

² A. Leskien, *Handbuch der albulgarischen (althkirchenslavischen) Sprache III* Aufl., p. 161.

întâlnește de pus și după «zece»: *Mâncø vrinã zafi di cal'* pentru: *Mâncø vrinã zafi cal'* (mâncã vreo zece cai) 9/9.

§ 154. *Verbul*. Construcția verbului se deosebește de cea obișnuită din celelalte dialecte mai întâiu la *Perfectul compus*. Aci forma cea mai obișnuită este cea inversă: Ună mumă *qș vut-ay nõqã* fitșor și *grit-ay* toț si l'a anșoarã... l'a *qnsurat-ay* toț, *venit-ay* loc dirip paștii etc... De observat este că persoana 3 sing. este identică cu persoana 3 plural. Atunci când se simte nevoia ca să se facă o deosebire între aceste două persoane, persoana 3 sing. se construiește cu forma lungă a verbului ajutător, care se pune înaintea participiului: ari cântat; — ari căzut; — ari bătut; — ari durmit. Iată și câteva citate extrase din texte: *ari dubiut* 3/10; *ari fat* 10/6; *ari pus* 7, 10, 11/84; *ari zis* 14/4. În Țârnaeca se întrebuițează, deși cam rar, și participiul sub forma feminină, ca în dialectul aromân: *ari dăratã* 24/68; *ari tricută* 8/65, etc.

În afară de perfectul compus construit cu verbul ajutător *veari* (habere), la verbele intransitive, care arată o mișcare, se mai întâlnește, deși mai rar, și unul construit cu verbul *iri* (fieri). Că această construcție este nouă și nu-i decât o traducere a perfectului compus din limba bulgară, reese și din faptul că, întocmai ca și în bulgărește, participiul variază după gen și număr.

Așa dar, avem:

sam vinit, -ă	sam juns, -ă
ieș » »	ieș » »
ă! s. jasti vinit, -ă	ă! s. jasti juns, -ă
im viniț, viniti	im junș, junși
iț » »	iț » »
sa » »	sa » »

Iată și câteva citate: *Sam vinitã stroinic* (bulg. sam došla stroinik) 4/81 *Io sam vinit di un lucru* (săm doșal za edna rabota) 10/43.

În graiul din Țârnaeca, care nu cunoaște forma *sam* pentru persoana 1 sing., se întrebuițează *escu*, *ies* (vezi § 121). Ceva mai mult, această construcție a perfectului compus cu verbul «a fi» se obișnuiește și cu verbe transitive: *ies avdzãt* (am auzit); *S-tribãm, sincu, cã nu ies avdzãt cum q!' dzãc* (sã întrebãm, fiule, cãci n'am auzit cum îi zic) 12/66. *Ei, bun cã viniț, ami pçini iț mâncaț? — nu im mâncaț* (ei bine cã venirãți, dar pâine ați mâncaț — n'am mâncaț) 4/55.

Alături de perfectul compus construit cu verbul ajutător «a fi» avem, după cum s'a arătat la § 114, și mai mult ca perfectul construit tot cu «a fi»: *Îa ra șazutã lângã unã tãșmã* (ea se așezase lângã o fântãnã) 8/73.

Cu privire la forma infinitivului, observãm că, în afară de întrebuițarea expusã la § 117, ea mai are încă una care ține locul supinului. În privința aceasta dialectul megl. se identificã cu dialectul aromân: *Ancã treș an' ari di fațirea ascherløc* (mai are trei ani de făcut armatã) 15/21. *Un yom vea di ghiirea ancã treș zqli* (un om aveã de trãit încã trei zile) 9/62. *Sfãrșø di ararea* (sfãrși de arat) 5/36. *Vinã vacøtu di gumirea danacu* 2/44. *Cãpnã di vødirea* (se prãpãdl de rãs) 109; *Loc di ghiiri* (de trãit) 16/69. *Propi ra di dudãrari* (erã aproape de isprãvit) 19/6. *Vinirã la pãrsirea* (venirã la cerșit) 15/29. *Du-l la pãstirea* (... la pãscut), etc., etc.

De sigur cã această întrebuițare a infinitivului s'a produs sub influența limbii bulgare. În această limbã se poate formã un numãr destul de mare de derivate verbale (nomina actionis), cu ajutorul sufixului: *-ane* și *-ene*: *hod-ene* (mergere propriu zis: mers); *pis-ane* (scriere-scris); *mol-ene* (rugare-rugã); *tșet-ene* (cetire-cetire), etc. Aceste derivate pot fi întrebuițate sau ca substantive, sau ca infinitive, pãstrãndu-și acțiunea verbalã și, în cazul din urmã, putând aveã și un obiect. Astfel, traducând fraza de mai sus din dialectul meglent: *un yom vea di ghiirea ancã treș zqli*, am aveã în bulgãrește: «din ÷ovek imaše za živene øste tri dni», prin urmare, cu acelaș obiect «tri dni» (trei zqli).

De altfel, chiar și întrebuițarea infinitivului articulat: *ghiire-a* din dialectul meglent se regãsește și în bulgãrește. În această limbã infinitivul substantivat primește sau nu articolul, dupã trebuințã: «dnes imame po golãma nužda za izuãvaneto vsiãki balkanski ezici» (azi avem mai mare nevoie pentru învãțarea tuturor limbilor balca-

nice). În această frază *za izučovaveto* este articulat și corespunde formei meglenite: *di avoițarea* ¹⁾. În aromână infinitivul, în această funcțiune, se întrebuițează numai sub forma nearticulată.

După Miletič ²⁾, în unele dialecte din limba bulgară avem, în această funcțiune, chiar infinitivul vechiu: *Za miti go zimame tos sapun* (de spălat luăm acest săpun). *Kato ne je nešto za kriti, kak šte go kriš?* (dacă nu-i ceva de ascuns, cum o să-l ascunzi?) Aici *miti, kriti* sunt infinitive vechi.

Alături de verbele reflexive, se întâlnesc și verbe sub forma pronominală, alcătuite din pronume reflexiv precedat de pronumele personal de dativ: *an' ți mână* (mi-e foame, propriu zis, mi se mânăncă) 11/56. *La jet' nu-l' ți mână, tucu gustà un-dgu mutșoț* (lui nu-i eră foame, numai că gustă câteva îmbucături) 15/42; *an'-ți bea* (mi-e sete, propriu zis «mi se bea») *La jâl' la si bja multă apu* (lor le eră sete mare, vroiau să bea apă multă) 2/79. *Al' si pribiù* (începu să i se facă sete) 10/64; *an'-ți pișă* (îmi vine să mă piș) 8/71; *an'-ți cacă*; *la si durmeă* (le eră somn). *Cățo si-l'-ți doarmă* (începu să-i vie somn) 5/90, etc., etc.

Toate aceste formațiuni, care se apropie de formele dacoromâne: *mi se pare, mi se cuvine, mi se cade*, etc., se deosebesc de acestea prin aceea că, pe când în limba română o astfel de construcție nu-i cu puțință decât numai la verbele unipersonale, în dialectul meglenoromân, din contră, ea se întâlnește la toate verbele și chiar la acelea care arată o mișcare: *nu-n' -ți duți* (nu-mi vine să mă duc); *nu-n'-ți scoală* (nu-mi vine să mă scol). În privința aceasta dialectul meglenit se aseamănă cu dialectul aromân și chiar cu dialectul istroromân. În aromână avem: *nu-n'-si mână, nu-n'-si bea, nu-n'-si șade, nu-n'-si fudze, nu-n'-si n'ardze*.

Se pare că originea acestei întrebuițări trebuie căutată, în ce privește dialectele meglenit și aromân, în limba bulgară. În bulgărește avem: *jadi mi se* sau (în Macedonia) *mi se jadi* (mi se mânăncă, adică mi-e foame) *pie mi se* sau *mi se pie* (mi-e sete); *spie mi se* sau *mi se spie* (mi-e somn), etc.

Nu cred că tot din limba bulgară trebuie explicate și formele pronominale alcătuite numai cu pronumele de dativ, ca: *aș durmeă* 22/41; *aș fușă* 10/56; *aș ișo* 24/15; *aș la l'irtș Domnu* 14/24, etc. care n'ar putea fi redată în dialectul dacoromân decât numai prin forma verbală simplă: *dormea, fugi, ieși, îl iertă Dumnezeu*, adică *muri*, etc. În aromână întâlnim aceeași construcție ca în dialectul meglenit: *ș-durn'ed; ș-fudză; ș-ișt, ș-lu l'irtă Dumneză*. În bulgărește (dialectul macedonean) se spune la fel: *si spieše; si otide* sau *si pobëgna; si go prosti Bog*.

În ce privește sintaxa *adverbului, prepozițiunii și conjuncțiunii*, a se vedea observațiunile făcute la §§ 127, 128, 129, 130, 131.

¹⁾ Vezi despre ceasta și Weigand, *Bulgarische Gramm.* p. 58, 59.

²⁾ Dr. Lj. Miletič, *Südslavische Dialektstudien* II p. 141.